

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Gencer - Prof. Dr. Muammer Cengil

DİN PSİKOLOJİSİ

Yazarlar

Prof. Dr. Muammer Cengil
Doç. Dr. Hüseyin İbrahim Yeğin
Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçti
Doç. Dr. Mustafa Ulu
Doç. Dr. Necmi Karşlı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şentepe Lokmanoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gülmez
Dr. Öğr. Üyesi Merve Altınlı Macic
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Gencer
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Emre
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sağır
Dr. Bilal Kartal
Dr. Saliha Uysal
Öğr. Gör. Fahri Güzel

Din Psikolojisi

Editörler : Nevzat Gencer - Muammer Cengil

ISBN : 978-625-7825-42-9
e-ISBN : 978-625-7825-45-0
Baskı : Assum Basım ve Mücellit
Basım Sayısı : 1.Baskı, 2021

©Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın bütün hakları Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Gencer, Nevzat - Cengil, Muammer

Din Psikolojisi/ Editörler : Nevzat Gencer - Muammer Cengil

1.Basım. XII + 348 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-7825-42-9

e-ISBN: 978-625-7825-45-0

1.Dini inanç , 2.Dini şüphe, 3.Kişilik ve din

Lisans Yayıncılık

Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A

Avcılar-İSTANBUL

Tel: 0212 619 18 38

e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr

www.lisansyayincilik.com.tr

Din Psikolojisi

Editörler:

Nevzat Gencer / *Hitit Üniversitesi*

Muammer Cengil / *Hitit Üniversitesi*

Bölümler ve Yazarlar

1.Bölüm:

Muammer Cengil / *Hitit Üniversitesi*

Nevzat Gencer / *Hitit Üniversitesi*

2.Bölüm:

Zeynep Sağır / *Fırat Üniversitesi*

3.Bölüm:

Necmi Karşlı / *Trabzon Üniversitesi*

4.Bölüm:

Yusuf Emre / *Şırnak Üniversitesi*

5.Bölüm:

Bilal Kartal / *Hakkari Üniversitesi*

6.Bölüm:

Merve Altınlı Macic / *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi*

7.Bölüm:

Nevzat Gencer / *Hitit Üniversitesi*

8.Bölüm:

Hüseyin İbrahim Yeğin / *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi*

9.Bölüm:

Mustafa Ulu / *Erciyes Üniversitesi*

10.Bölüm:

Doç. Dr. Muhammed Kızılgöçü / *Atatürk Üniversitesi*

Fahri Güzel / *Ağrı İ. Çeçen Üniversitesi*

11.Bölüm:

Ayşe Şentepe Lokmanoğlu / *Sakarya Üniversitesi*

12.Bölüm:

Çiğdem Gülmez / *Kastamonu Üniversitesi*

13.Bölüm:

Saliha Uysal / *İstanbul Üniversitesi*

ÖNSÖZ

Din ve psikolojinin kesiştiği noktada yer alan din psikolojisi bir bilim dalı olarak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde gerekse Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Her ne kadar alanın gelişmesinde Wilhelm Wundt ve G. Stanley Hall'ın çalışmaları öncülük etmiş olsa da William James'ın kurucusu kabul edilmektedir. Din psikolojisi felsefeden ayrılarak modern bir bilim dalı olarak her ne kadar Batı'da ortaya çıksa da İslam Dünyasında hicri üçüncü asırdan itibaren İlmü'n-Nefs başlığı altında yapılan çalışmalarda bu günkü din psikolojisine çok yakın bazı konuların çalışıldığını söyleyebiliriz. İç gözlem yöntemini ilk kez kullanan Hâris el-Muhâsibi, rüya psikolojisi alanında ilk eseri telif eden Kindî, ölüm, rüya, telkin, hipnoz gibi konular başta olmak üzere pek çok konuda çalışmaları olan İbn-i Sina, Gazzali, Fahrüddin Râzî ve İbn Haldun gibi İslam alimlerini bu cümleden olarak zikredebiliriz.

Din psikolojisi, İlahiyat Fakülteleri kurulduğundan beri müfredatta yer alan bir disiplindir. Prof. Dr. Neda ARMANER, Prof. Dr. Erdoğan FIRAT, Prof. Dr. Kerim YAVUZ, Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ, Prof. Dr. Hüseyin PEKER, Prof. Dr. Recep YAPAREL'in gerek çalışmaları gerekse yetiştirdikleri öğrenciler ile alanın ülkemizde gelişmesine büyük katkıları olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Alanında uzman bilim insanları tarafından din psikolojisine ilgi duyan herkesin istifade etmesi amacıyla hazırlanan bu eser on üç bölümlerden oluşmaktadır. Kitabımızın "Din Psikolojisine Giriş" başlığını taşıyan birinci bölümü Prof. Dr. Muammer CENGİL ve Dr. Öğr. Üyesi Nevzat GENCER tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde din psikolojisinin tanımı, amacı, önemi, diğer disiplinlerle ilişkisi, araştırma konuları ile araştırma yöntem ve teknikleri ele alınmıştır. Din Psikolojisinin Avrupa ve Amerika, Ortadoğu ve Türkiye'deki gelişiminin ele alındığı "Din Psikolojisinin Gelişimi" başlığını taşıyan ikinci bölüm Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SAĞIR tarafından kaleme alınmıştır. Din psikolojisi ve önemi, dine psikolojik yaklaşımlar ve din psikolojisinde yeni yaklaşımların ele alındığı üçüncü bölüm "Din-Psikoloji İlişkisi" başlığını taşımaktadır ve Doç. Dr. Necmi KARSLI tarafından kaleme alınmıştır. Dini yaşayışın belirleyicileri, dini gelişim dönemleri ve dini gelişim kuramlarının ele alındığı dördüncü bölüm "Dini Gelişim" başlığını taşımaktadır ve Dr. Öğr. Üyesi Yunus EMRE tarafından kaleme alınmıştır. "Dini İnanç ve Dindarlık" başlığını taşıyan beşinci bölüm Dr. Bilal KARTAL tarafından kaleme alınmıştır. Şüphe ve dini şüphe, inançsızlığın tanımı, yapısı, kaynakları ve sonuçları konularının ele alındığı "Dini Şüphe ve İnançsızlık" başlığını taşıyan altıncı bölüm Dr. Öğr. Üyesi Merve ALTINLI MACİC tarafından kaleme alınmıştır. Kişilik, kişiliğin yapısı, kişiliği etkileyen faktörler ve kişilik din ilişkisinin ele alındığı yedinci bölüm Dr. Öğr. Üyesi Nevzat GENCER tarafından kaleme alınmıştır ve "Kişilik ve Din" ilişkisi başlığını taşımaktadır. Dua-insan ilişkisi ve sonuçları, ibadet ve ibadetin psikolojik sonuçlarının ele alındığı "Dini Uygulamalar, Dua ve İbadet" başlığını taşıyan sekizinci bölüm Doç. Dr. Hüseyin İbrahim YEGİN tarafından kaleme alınmıştır. Mistisizm ve tasavvuf konusunun ele alındığı dokuzuncu bölüm "Mistisizm ve Tasavvuf Psikolojisi" başlığını taşımaktadır ve Doç. Dr. Mustafa ULU tarafından kaleme alınmıştır. Din değiştirmenin psikolojisi, din değiştirmeyi etkileyen faktörler, din değiştirme modelleri, din değiştirme evreleri, din değiştirme motifleri, yeni

bir dine geçiş modelleri ve dini değişimin sonuçları konularının ele alındığı onuncu bölüm “Dine Dönüş ve Din Değiştirme” başlığını taşımaktadır ve Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT ve Öğr. Gör. Fahri GÜZEL tarafından kaleme alınmıştır. Ruh ve beden sağlığı, din ve maneviyat, din ve sağlık ilişkisine dair teorik yaklaşımlar, dindarlık ile ruhsal ve fiziksel sağlık arasındaki ilişki, din ve sağlık ilişkisi ile ilgili pratik uygulamalar konularının ele alındığı on birinci bölüm “Din ve Sağlık” başlığını taşımaktadır ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE tarafından kaleme alınmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberliğin temel kavramları, gelişimsel seyri, hizmet alanları, temel ilkeleri, Manevi danışmanlık ve rehberlikte sahip olunması gereken beceriler, iletişimi güçleştiren durumlar, kullanılacak teknikler, ile manevi danışmanlık ve rehberliğin planlaması ve uygulaması konularının ele alındığı on ikinci bölüm “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” başlığını taşımaktadır ve Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ tarafından kaleme alınmıştır. İslâmî psikolojide temel kavramlar ile İslâmî psikolojinin geleceği, imkânı ve sınırlılıkları konularının ele alındığı on üçüncü bölüm “İslâmî Psikolojinin Kaynakları, İmkân ve Sınırlılıkları” başlığını taşımaktadır ve Dr. Saliha UYSAL tarafından kaleme alınmıştır.

Başta eserin ortaya çıkmasında gece gündüz demeden büyük fedakarlık göstererek her bir bölümü tek tek okuyup editöryasını gerçekleştiren Dr. Öğr. Üyesi Nevzat GENCER olmak üzere kitapta bölümü bulunan tüm meslektaşlarıma ve bu çalışmayı organize aşamasından baskı ve dizgi aşamasına kadar her aşamayı takip eden Lisans Yayıncılık çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

İstanbul, 2021

Prof. Dr. Muammer CENGİL

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V
Bölüm 1	
DİN PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ / Muammer Cengil - Nevzat Genç	1
1.1. Din Psikolojisi ve Önemi	1
1.1.1. Din Psikolojisinin Tanımı	1
1.1.2. Din Psikolojisinin Amacı ve Önemi	2
1.1.3. Din Psikolojisinin Diğer Disiplinlerle İlişkisi	3
1.1.3.1. İnsan ve Toplum Bilimleri	3
1.1.3.2. Din Bilimleri	3
1.1.3.3. Klasik Dinî İlimler	4
1.1.4. Din Psikolojisinin Araştırma Konuları	4
1.2. Din Psikolojisinde Araştırma Yöntem ve Teknikler	7
1.2.1. Nitel Araştırmalarda Kullanılan Yöntem ve Teknikler	9
1.2.2. Nicel Araştırmalarda Kullanılan Yöntem ve Teknikler	12
Kaynakça	15
Bölüm 2	
DİN PSİKOLOJİSİNİN GELİŞİMİ / Zeynep Sağır	17
2.1. Din Psikolojisi Alanında Başlangıç Zamanları	
2.1.1. Clark Okulu	18
2.1.1.1. Granville Stanley Hall (1844-1924)	19
2.1.1.2. Edwin Diller Starbuck (1866-1947)	19
2.1.1.3. James Henry Leuba (1868-1946)	19
2.1.2. William James (1842-1910)	20
2.1.3. James Bissett Pratt (1875- 1944)	20
2.1.4. Edward Scribner Ames (1870- 1958)	21
2.1.5. George Albert Coe (1862- 1951)	21
2.1.6. Din Psikolojisi Çalışmalarında Alman Ekolü	22
2.1.6.1. Wilhelm Wundt (1832-1920)	22

2.1.7. Din Psikolojisi Çalışmalarında Duraklama Devri	22
2.1.7.1. Duraklamanın Bir Nedeni Olarak Sigmund Freud (1856 – 1939)	25
2.1.8. Dergiler ve Topluluklar	25
2.2. Ortadoğu’da Din Psikolojisi Alanındaki Gelişmeler	27
2.2.1. Dünden Bugüne Arap Ülkelerinde Din Psikolojisi	27
2.2.2. Son Dönemlerde Ortadoğu’da Çalışmalarıyla Öne Çıkan Bazı Bilim İnsanları	29
2.2.2.1. Ahmad M. Abdel-Khalek	29
2.2.2.2. Nima Ghorbani	29
2.2.2.3. Benjamin Beit-Hallahmi	29
2.2.2.4. Hisham Abu Raiya	30
2.3. Din Psikolojisinin Türkiye’deki Gelişimi	30
Kaynakça	33

Bölüm 3	
DİN-PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ /Necmi Karlı	
39	
3.1. Din Psikolojisi ve Önemi	39
3.1.1. Dinin Genişlemesine Boyutları	49
3.1.2. Dinin Uzunlamasına Boyutları	50
3.1.3. Dinin Derinlemesine Boyutları	50
3.2. Dine Psikolojik Yaklaşımlar	51
3.2.1. Davranışçı Yaklaşım	51
3.2.2. Psikanalitik Yaklaşım	51
3.2.3. Bilişsel Yaklaşım	52
3.2.4. Nöro-Biyolojik Yaklaşım	54
3.2.5. Hümanistik Yaklaşım	55
3.2.6. Transpersonel Yaklaşım	55
3.2.7. Pozitif Psikoloji Yaklaşımı	56
3.3. Din Psikolojisinde Yeni Yaklaşımlar	57
3.3.1. Psiko-sosyal Gelişim Teorisi	57
3.3.2. Nesne İlişkileri Teorisi	58
3.3.3. Bağlanma Teorisi	59
3.3.4. Yükleme (Atıf) Teorisi	60
3.3.5. Başa Çıkma Teorisi	61
Kaynakça	64

Bölüm 4	
DİNİ GELİŞİM / Yusuf Emre	
69	
4.1. Dinî Yaşayışın Belirleyicileri	69
4.2. Gelişim Dönemleri ve Dinî Hayatın Şekillenmesi	71
4.2.1. Bebeklik Dönemi	71

4.2.2. Çocukluk Dönemi	72
4.2.3. Ergenlik Dönemi	76
4.2.4. İlk Yetişkinlik Dönemi	78
4.2.5. Orta Yaş Dönemi	79
4.2.6. Yaşlılık Dönemi	80
4.3. Dinî Gelişim Kuramları	81
4.3.1. Goldman Dinî Düşünce Gelişim Kuramı	81
4.3.2. Elkind Dinî Gelişim Kuramı	82
4.3.3. Fowler İnanç Gelişim Kuramı	84
Kaynakça	87

Bölüm 5	
DİNİ İNANÇ VE DİNDARLIK / Bilal Kartal	
89	
5.1. Dinî İnanç	89
5.1.1. Din İhtiyacı	92
5.1.1.1. Biyolojik İhtiyaç	92
5.1.1.2. Psikolojik İhtiyaç	95
5.1.2. Din Duygusu	97
5.1.3. Dinî Davranış	98
5.2. Dindarlık	100
5.2.1. Dindarlık Boyutları	101
5.2.2. Dindarlık Tipleri	104
Kaynakça	107

Bölüm 6	
DİNİ ŞÜPHE VE İNANÇSIZLIK / Merve Altınlı Macic	
111	
6.1. Şüphe ve Dinî Şüphe	111
6.1.1 Şüphe	111
6.1.2. Dinî Şüphe	112
6.1.3. Dinî Şüphenin Kaynakları	115
6.1.4. Dinî Şüphenin Türleri	119
6.1.5. Dinî Şüphenin Sonuçları	122
6.2. İnançsızlığın Yapısı, Kaynakları ve Sonuçları	125
6.2.1. İnançsızlık	125
6.2.2. İnançsızlığın Kaynakları	127
6.2.3. İnançsızlığın Türleri	129
6.2.4. İnançsızlığın Sonuçları	130
Kaynakça	132

Bölüm 7	
KİŞİLİK VE DİN / Nevzat Gencer	
137	
7.1. Kişilik ve İlişkili Kavramlar	138

7.1.1. Kişilik	138
7.1.2. Karakter	139
7.1.3. Mizaç	139
7.1.4. Benlik	140
7.2. Kişiliğin Yapısı	141
7.3. Kişiliği Etkileyen Faktörler	143
7.4. Kişilik-Din İlişkisi	144
Kaynakça	150

Bölüm 8
DİNİ UYGULAMALAR, İBADET VE DUA / Hüseyin İbrahim
Yeğin

153

8.1. Dua-İnsan İlişkisi ve Sonuçları	164
8.1.1. Duanın Tanımı ve Yapısı	154
8.1.2. Duanın Yeri ve Zamanı	156
8.1.3. Duanın Motivasyonu	156
8.1.4. Duanın Yapılış Şekilleri ve Kabulü	159
8.1.5. Duada Esnasında Yaşanan Psikolojik Süreçler	163
8.1.6. Duanın Etki ve Sonuçları	165
8.2. İbadet, İbadetin Psikososyolojik Sonuçları	168
8.2.1. İbadetin Tanımı Yapısı ve Anlamı	168
8.2.2. İbadetin Türleri	170
8.2.3. İbadetin Psiko-Sosyal Etkileri ve Sonuçları	172
Kaynakça	177

Bölüm 9
MİSTİSİZM VE TASAVVUF PSİKOLOJİSİ / Mustafa Ulu

179

9.1. Mistisizm	181
9.1.1. Mistik Tecrübe	184
9.1.2. Sembolizm	192
9.2. Tasavvuf Psikolojisi	193
9.2.1. İslam Geleneğinde Nefs	198
9.2.2. Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)	198
9.2.2.1. Nefs-i Emmare	199
9.2.2.2. Nefs-i Levvame	201
9.2.2.3. Nefs-i Mülhime	202
9.2.2.4. Nefs-i Mutmainne	203
9.2.2.5. Nefs-i Raziye	204
9.2.2.6. Nefs-i Marziye	205
9.2.2.7. Nefs-i Kâmile	206
9.3. Mistisizm ve Tasavvuf Arasındaki Farklılıklar	207
Kaynakça	213

Bölüm 10		
DİNE DÖNÜŞ VE DİN DEĞİŞTİRME / Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçti- Fahri Güzel		217
10.1. Temel Kavramlar		218
10.2. Din Değişirmenin Psikolojisi		221
10.3. Din Değişirmeyi Etkileyen Faktörler		222
10.4. Din Değişirme Evreleri		224
10.5. Din Değişirme Motifleri (Tipleri)		225
10.6. Yeni Bir Dine Geçişin Modelleri		227
10.7. Dini Değişimin Sonuçları		230
Kaynakça		233
Bölüm 11		
DİN VE SAĞLIK İLİŞKİSİ / Ayşe Şentepe Lokmanoğlu		237
11.1. Ruh ve Beden Sağlığı		237
11.2. Din ve Maneviyat		238
11.3. Din ve Sağlık İlişisine Dair Teorik Yaklaşımlar		239
11.4. Dindarlık ile Ruhsal ve Fiziksel Sağlık Arasındaki İlişki		245
11.4.1. Dindarlık ve Ruh Sağlığı		245
11.4.1.1. Dindarlık ve Depresyon		245
11.4.1.2. Dindarlık ve Kaygı		248
11.4.1.3. Dini Başa Çıkma		251
11.4.1.4. Dindarlık ve Benlik Saygısı		253
11.4.1.5. Dindarlık ve Hayatın Anlamı		255
11.4.1.6. Dindarlık ve Mutluluk		257
11.4.2. Dindarlık ve Fiziksel Sağlık		260
11.5. Din ve Sağlık İlişkisi ile İlgili Pratik Uygulamalar		261
Kaynakça		266
Bölüm 12		
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK / Çiğdem Gülmez		273
12.1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Temel Kavramlar		273
12.1.1. Psikolojik Danışmanlık		273
12.1.2. Psikoterapi		274
12.1.3. Rehberlik		275
12.1.4. Manevi Bakım (Pastoral Care)		276
12.1.5. Manevi Danışmanlık (Pastoral Counseling)		279
12.1.6. Manevi Rehberlik (Pastoral Direction)		279
12.1.7. Din/Maneviyatla Bütünleştirilmiş Psikolojik Danışmanlık veya Psikoterapiler		282
12.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gelişimsel Seyri		283

12.2.1. Batı Dünyasında Pastoral Bakım, Danışmanlık ve Rehberliğin Gelişimsel Seyri	283
12.2.2. Türkiye’de Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gelişimsel Seyri	288
12.3. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Hizmet Alanları	290
12.3.1. Batı’da Pastoral Bakım, Danışmanlık ve Rehberliğin Hizmet Alanları	290
12.3.2. Türkiye’de Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Hizmet Alanları	291
12.4. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Temel İlkeleri	292
12.5. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Sahip Olunması Gereken Beceriler	294
12.6. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte İletişimi Güçleştiren Durumlar	298
12.7. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Dikkat Edilecek Bazı Hususlar	300
12.8. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kullanılan Teknikler	301
12.8.1. Psikolojik Müdahale Teknikleri	301
12.8.2. Dinî/Manevi Müdahale Teknikleri	302
12.9. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Planlaması ve Uygulanması	305

Bölüm 13	
MODERN İSLAM PSİKOLOJİSİNİN KAYNAKLARI, İMKAN VE SINIRLILIKLARI / Saliha Uysal	
	313
13.1. İslâmî Psikolojide Temel Kavramlar	313
13.1.1. Dinî Kaynaklarda İslâmî Psikolojinin Temel Kavramları	316
13.1.2. Öncü İsimlerin Eserlerinde İslâmî Psikolojinin Temel Kavramları	323
13.2. İslâmî Psikolojinin Geleceği, İmkânı ve Sınırlılıkları	338
Kaynakça	344